

BREDE

GRONDSLAGEN, METHODEN EN PRAKTIJKEN

BASIS

VAN
HET

SOCIAAL

WERK

MARCEL SPIERTS

ARD SPRINKHUIZEN

MARC HOIJTINK

ED DE JONGE

(RED.) LIA VAN DOORN

**UITGEVERIJ
COUTINHO**

De brede basis van het sociaal werk

Voor Margot Scholte

DE BREDE BASIS VAN HET SOCIAAL WERK

Grondslagen, methoden en praktijken

Marcel Spierts
Ard Sprinkhuizen
Marc Hoijtink
Ed de Jonge
Lia van Doorn
(red.)

Tweede, herziene druk

**UITGEVERIJ
COUTINHO**

bussum 2023

www.coutinho.nl/bredebasis2

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit vragen en opdrachten, een afkortingen- en begrippenlijst en aanvullende informatie.

© 2017/2023 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprerecht (www.reprerecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2017

Tweede, herziene druk 2023

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Neo & Co, Velp

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven, tenzij anders vermeld.

ISBN: 978 90 469 0814 3

NUR: 752

VOORWOORD

Met dit boek willen de auteurs de gemeenschappelijkheid in de grote diversiteit van het sociaal werk in beeld brengen. Daarvoor doen ze een beroep op de geschiedenis van het sociaal werk, op internationale bronnen en op de eigen Nederlandse kennisontwikkeling in en over het sociaal werk. Dat is ook de kracht van het boek.

Sociaal werk is geen typisch Nederlands of Europees fenomeen. Het beroep wordt in meer dan 180 landen beoefend. De wortels liggen deels in de Verenigde Staten en zeker in het begin van de twintigste eeuw werd er resoluut ingezet op internationale uitwisseling en kennisontwikkeling. Het boek brengt Nederlandse kennis samen met die buitenlandse kennis. Er is dus een rijke nationale en internationale theorievorming over het sociaal werk en dit boek brengt heel wat inzichten hieruit samen en zet wijwijzers naar relevante literatuurbronnen.

Tegelijkertijd vindt het sociaal werk nooit plaats in een maatschappelijk vacuüm. De dagdagelijkse praktijk van het sociaal werk kan onmogelijk losgekoppeld worden van de bredere maatschappelijke opvattingen over sociale kwesties zoals armoede, uitsluiting en maatschappelijke participatie, en van het bredere overheidsbeleid op lokaal, nationaal en internationaal niveau. En zoals de auteurs overtuigend beargumenteren, is sociaal werk per definitie sociaal. Net die term wordt al te gemakkelijk in de mond genomen, zonder dat men stilstaat bij de betekenis ervan.

Er is dus altijd een samenhang en interactie met de context waarin het sociaal werk plaatsvindt. En die interactie kun je als sociaal werker moeilijk controleren. Dat maakt het sociaal werk altijd onvoorspelbaar en net ook zo boeiend. Juist omdat die bredere maatschappelijke opvattingen en het beleid van de verzorgingsstaat niet statisch zijn maar evolueren, verandert ook het sociaal werk en wordt het uitgedaagd om zich telkens opnieuw te positioneren ten aanzien van die ontwikkelingen. Mooi om te zien hoe het boek bijvoorbeeld inspeelt op de immense uitdaging van klimaatverandering.

En ondanks dat dynamische karakter van het sociaal werk is er toch ook heel wat continuïteit. Die continuïteit komt doorheen dit boek mooi in beeld en zo wordt ook getoond dat er een gemeenschappelijke kern is, een gemeenschappelijke kennis- en expertisebasis die kenmerkend is voor sociaal professionals en waarop de samenleving telkens beroep doet wanneer het gaat om sociale kwesties.

Het schema dat het boek stut, gaat uit van twee dimensies, namelijk individueel versus collectief en activering versus hulpverlening. Dit schema laat toe heel wat verschijningsvormen van sociaal werk te vatten, zoals individueel werken, groepsgericht werken en werken met de samenleving. Meer dan in België zijn er verschillende ver-

schijningsvormen in Nederland afgebouwd of 'wegbezuinigd'. Dat geldt zeker voor het sociaal-cultureel werk, maar ook voor bepaalde vormen van opbouwwerk. Goed dat het boek die verschijningsvormen (weer) uitvoerig onder de aandacht brengt. En fijn om te zien dat voor het sociaal-cultureel werk beroep gedaan wordt op de Belgische/Vlaamse theorievorming hierover. Die wisselwerking tussen Vlaanderen en Nederland moeten we blijven koesteren.

Maar wie of wat bepaalt nu precies of een sociaal werker kiest voor individuele hulpverlening, groepswerk of meer gemeenschapsgerichte interventies: de sociaal werker zelf, de instelling, de genoten opleiding van de professional of dan toch diegene die het sociaal werk 'betaalt'? Die verscheidenheid van het sociaal werk wordt natuurlijk niet alleen door externe krachten beïnvloed, maar is ook het gevolg van discussies binnen de beroepsgroep(en) zelf. Heel wat kwesties waarmee het sociaal werk aan de slag gaat, kunnen op verschillende manieren benaderd worden. Bijvoorbeeld: vraagt de schuldenproblematiek om een curatieve, individuele aanpak, kiezen we voor groepswerk waarin mensen met dezelfde problematiek mekaar leren kennen en helpen of is een meer activistische benadering nodig die de schuldenindustrie kritisch onder de loep neemt? Die interne verscheidenheid binnen het sociaal werk vraagt daarom ook een voortdurende reflectie op de achterliggende aannames van het handelen in concrete situaties.

Ondanks het feit dat de samenleving en de politiek een beroep (blijven) doen op het sociaal werk, waarschuwen de auteurs er terecht voor dat dit niet per definitie een bewijs is van een gemeenschappelijke visie op het sociaal werk. Er is de voortdurende valkuil dat niet alleen opbouwwerk maar het hele sociaal werk '[panaceën zijn] voor veel van de sociale kwalen van deze tijd' (Scott, 2011). Deze paradox van de instrumentalisering van het sociaal werk is voortdurend aanwezig, en zeker wanneer zowel in Nederland als in België de verzorgingsstaat minder bescherming biedt voor personen en groepen in een maatschappelijk kwetsbare positie. We kunnen die valkuil in ieder geval in beeld brengen, door hierop te reflecteren én gebruik te maken van de vele perspectieven die het boek aanbiedt. En dit bij voorkeur niet enkel in de eigen 'geloofsgemeenschap', maar ook in het maatschappelijk debat, en niet enkel in naam van personen en groepen in een maatschappelijk kwetsbare positie, maar vooral samen met hen.

Koen Hermans, hoofddocent sociaal werk en sociaal beleid KU Leuven en voorzitter Sterk Sociaal Werk in Vlaanderen
augustus 2023

INHOUD

Inleiding	17
-----------	----

Deel I	Sociaal werk op solide basis	25
--------	------------------------------	----

1	Sociale dimensies van 'sociaal' werk	27
---	--------------------------------------	----

Marc Hoijtink & Marcel Spierts

1.1	Inleiding	27
1.2	Sociale context	28
1.2.1	Sociale bestaansvoorwaarden	28
1.2.2	Een sociale werkelijkheid sui generis	29
1.3	'Sociaal werken'	31
1.3.1	Het sociale zelf	31
1.3.2	Bronnen van steun en stress	32
1.3.3	Mens en omgeving	34
1.3.4	Competentieversterking en conditieverbetering	36
1.4	Sociale verandering, mensenrechten en sociale rechtvaardigheid	37
1.4.1	Maatschappelijke veranderingen	37
1.4.2	Change agents	39
1.4.3	Humanitaire waarden, mensenrechten en sociale rechtvaardigheid	41
1.5	Sociaal werk en politiek	44
1.5.1	Emancipatie en empowerment	44
1.5.2	Disciplineren en sociale beheersing	45
1.5.3	Tussen staat en straat	47
1.6	Sociale reflectiviteit en het sociale model	48

2	Sociaal werk: vier historische kwesties	51
---	---	----

Marcel Spierts & Marc Hoijtink

2.1	Inleiding	51
2.2	Eenheid of verscheidenheid?	51
2.2.1	Over domeinen heen	51
2.2.2	Sociaal werk: een rijke geschiedenis	53
2.2.3	Grensgevechten en de zoektocht naar eenheid	54

2.3	Individueel of collectief?	56
2.3.1	Sociale economie	57
2.3.2	Van improviseren naar wetenschappelijk onderzoek	59
2.3.3	De spanning tussen pretenties en mogelijkheden	61
2.4	Autonoom of maatschappelijke speelbal?	62
2.4.1	Verzuiling	63
2.4.2	Verstatelijking	64
2.4.3	Publieke rol	65
2.5	Betaald of vrijwillig?	67
2.5.1	‘Geliefhebber op sociaal gebied’	67
2.5.2	Modernisering	69
2.5.3	Veranderend vakmanschap in het werken met vrijwilligers	70
2.5.4	Tussen hoop en vrees	71
2.6	Sociaal professionals als ‘eigenaar’ van professionalisering?	71
2.6.1	Precaire professionalisering	72
2.6.2	Een haat-liefdeverhouding	72
2.6.3	Verbindende professionalisering	74
2.6.4	Inspirerende beelden van de professional	75

3 Kennis in sociaal werk: basis, toepassing en ontwikkeling 77

Ed de Jonge, Lia van Doorn, Raymond Kloppenburg & Marijke van Bommel

3.1	Inleiding	77
3.2	Kennis van sociaal werkers	78
3.3	De kennisbasis van sociaal werk	82
3.4	Hoe ziet de kennisbasis over dakloosheid eruit?	86
3.4.1	Historische en maatschappelijke context en verschuivende visie op dakloosheid	87
3.4.2	Oorzaken van dakloosheid en veranderende kenmerken van daklozen	88
3.4.3	Leefwereld en perspectief van daklozen	89
3.4.4	Aanvullende kennis uit wetenschap en vakliteratuur	90
3.4.5	Nieuwe (bewezen effectieve) aanpakken	90
3.4.6	Omgaan met moreel-ethische kwesties	91
3.4.7	De sociale kaart	92
3.5	Een kennisbasis opbouwen	92
3.5.1	Kennis opbouwen	93
3.5.2	Collectief kennis creëren	96
3.5.3	Een leven lang leren	96

4 **Vormgeven aan methodisch handelen vanuit een brede basis** 99

Ard Sprinkhuizen & Margot Scholte

4.1	Inleiding	99
4.2	Methodische contouren van de brede basis van sociaal werk	99
4.2.1	De betekenis van methodisch werken	101
4.3	Methodisch handelen en de drie basisvormen in het sociaal werk	103
4.4	Methodisch handelen: de grondslag	104
4.4.1	Het basispatroon van het methodisch handelen	105
4.4.2	Werken in de geest van de methode	107
4.4.3	De inzet van methoden	108
4.4.4	Basismethoden en maatwerk	109
4.4.5	Evidence-based werken	110
4.5	Sociaal werk als ambacht	110
4.5.1	Het belang van ervaring en ervaringskennis	111
4.5.2	Reflectie en de reflectieve professional	112
4.6	Een inhoudelijke grondslag: activering, empowerment en wederkerigheid	114
4.7	Ondersteunende methoden en methodieken	117
4.8	Besluit	122

5 **Professionele oordeelsvorming** 123

Marcel Spierts & Marc Hoijtink

5.1	Inleiding	123
5.2	Professionaliteit en besluitvorming	124
5.2.1	Professie	124
5.2.2	Vertrouwen	126
5.3	Analyse, oordeelsvorming, beslissen	128
5.4	De weerbarstige praktijk van besluitvorming	130
5.5	Verwachtingen en externe factoren	132
5.6	Het team en de organisatie: richting, ruimte en ruggensteun	136
5.6.1	Richting	136
5.6.2	Ruimte	137
5.6.3	Ruggensteun	137
5.7	Besluit	138

6 Individuen ondersteunen: sociaal werk in actie 145

Lia van Doorn & Marc Hoijtink

6.1	Inleiding	146
6.2	Enkelvoudige en meervoudige problemen en vraagstukken	146
6.3	Drie perspectieven op kwetsbaarheid en veerkracht	148
6.3.1	Bio-psychologische lens	148
6.3.2	Sociaal-agogische lens	148
6.3.3	Sociologisch-politieke lens	149
6.4	Leefgebieden	150
6.5	Outreaching werken	151
6.6	Besluit	154

7 Werken met gezinnen 157

Lisbeth Verharen & Erna Hooghiemstra

7.1	Inleiding	158
7.2	Gezinnen	158
7.2.1	Aansluiten bij gezinslogica	158
7.2.2	Oog voor krachten en spanningen	159
7.3	De context voor de ondersteuning van gezinnen	160
7.3.1	De organisatie van jeugdhulp	160
7.3.2	Uitgangspunten in de ondersteuning van gezinnen	162
7.4	Ondersteuning van gezinnen bij enkelvoudige problemen	164
7.4.1	Enkelvoudige problemen: van normaal naar specifiek	164
7.4.2	Gezinnen met enkelvoudige problemen	165
7.4.3	Enkelvoudig betekent niet: one size fits all	166
7.5	Ondersteuning bij meervoudige problemen	166
7.5.1	Gezinnen met meervoudige problemen	166
7.5.2	Methoden voor het werken met gezinnen	168
7.5.3	Betrekken van specialistische hulp	171
7.6	Besluit	172

8 Werken met mensen die (langdurig) in armoede leven 173

Kristel Driessens & Peter Raeymaeckers

8.1	Inleiding	173
8.2	Wat is armoede?	174
8.3	Een model voor krachtgericht werken met mensen in armoede	177
8.3.1	Krachten van het individu (de cliënt)	178
8.3.2	Krachten uit de omgeving	179
8.4	De betekenis van de sociaal werker voor de cliënt	180
8.4.1	Wat Karin voor Greet betekent	180
8.4.2	Wat Margret voor Mamadou betekent	181
8.5	Over generalistisch sociaal werkers en netwerken	183
8.5.1	De sociaal werker als informatieverstrekker	183
8.5.2	De sociaal werker als ondersteuner	184
8.5.3	De sociaal werker als onderhandelaar	185
8.6	Besluit	186

Conclusies bij deel II 187

Deel III Werken met groepen vanuit een breed perspectief 191

9 Methodisch werken met groepen 195

Jolanda Sonneveld

9.1	Inleiding	195
9.2	Groepswerk in het sociaal werk	195
9.2.1	Groepswerk door vrijwilligers	196
9.3	Twee stromingen: social group work en groepsdynamica	197
9.3.1	Social group work	197
9.3.2	Groepsdynamica	198
9.4	De groep als (ped)agogische omgeving	199
9.4.1	Ontwikkeling van het individu	200
9.4.2	Ontwikkeling van de groep	200
9.4.3	Eigen regie en inclusie	201
9.5	Een methodische uitwerking	202
9.5.1	Methodische stappen	202
9.5.2	Methodische principes	203

9.6	Groepswerk in de toekomst	205
9.6.1	Toenemend belang van inclusie in een steeds diverser wordende samenleving	205
9.6.2	Toenemend accent op participatie in sociaal beleid	206
9.7	Besluit	207
10	Wonen met ondersteuning	209
	Jean Pierre Wilken, Els Overkamp & Jeroen Knevel	
10.1	Van binnen naar buiten	209
10.2	Van patiënt naar burger	211
10.3	Verschuivingen in de zorg	213
10.4	Sociale inclusie	216
10.5	Supported living in de praktijk	218
10.6	Besluit	220
11	Leren en educatie in het sociaal werk	223
	Vincent de Waal & Marcel Spierts	
11.1	Inleiding	223
11.2	Historische schets	224
11.3	De meerwaarde van sociaal leren	226
11.4	Formeel, informeel en non-formeel leren	229
11.5	Sociaal werk en educatie	232
11.5.1	Sociaal werk en non-formele educatie	232
11.5.2	Educatie op lokaal niveau	233
11.6	De opdracht van de sociaal professional	234
11.7	Besluit	235
	Conclusies bij deel III	237
	Deel IV Werken in de samenleving vanuit breed perspectief	241
12	Werken in en aan de sociale basis	247
	David ter Avest & Ard Sprinkhuizen	
12.1	Inleiding	247
12.2	Waar komt de sociale basis vandaan?	248
12.2.1	Historische schets	249
12.3	Benaderingen en definities	251

12.4	De functie van een sociale basis	254
12.5	Werken aan en in de sociale basis	257
12.5.1	De rol van de (gemeentelijke) overheid	257
12.5.2	De rol van de civil society en het maatschappelijk middenveld	258
12.5.3	De rol van de sociaal werker	259
12.6	Besluit	261
13	Vernuftig bouwen aan het samenleven	263
	Jeroen Gradener & Peter Raeymaeckers	
13.1	Inleiding	263
13.2	Wat is community work? Een historische schets	264
13.3	Het hedendaagse community work ontleed: methodische principes en de praktijk van bricolage	266
13.3.1	Werkprincipe 1: Hulpbronnen mobiliseren	267
13.3.2	Werkprincipe 2: Informaliteit en responsieve nabijheid	268
13.3.3	Werkprincipe 3: Politisering via collectivisering	269
13.3.4	Werkprincipe 4: Generalistisch werken	270
13.4	Klassieke spanningen in het community work	271
13.4.1	Spanningsveld 1: Voorbij de tegenstelling tussen proces en resultaat: emergente praktijken	272
13.4.2	Spanningsveld 2: Zichtbaren versus onzichtbaren in de buurt	273
13.4.3	Spanningsveld 3: Incidenteel versus duurzaam	274
13.5	Besluit	275
14	Preventie en professioneel balanceren op het snijvlak van zorg en welzijn	277
	Carla Kolner & Ard Sprinkhuizen	
14.1	Inleiding	277
14.2	De betekenis en het belang van preventie	278
14.3	Geschiedenis van de dominante opvatting van preventie	280
14.3.1	Preventie en de scheiding tussen sociaal en gezond in Nederland	282
14.4	Welk perspectief kies je bij preventie? Wat kan en mag je van mensen verwachten?	283
14.4.1	De sociale basis op orde	284
14.4.2	Het vermogen van burgers overschat	284

14.5	Nieuwe bedreigingen die om bezinning vragen	285
14.6	Preventie in tijden van een pandemie: laveren tussen de gezond- en sociaal-logica	286
14.7	Professionele logica's en preventie	288
14.8	Preventie en de rol van professionals	289
14.9	Besluit	291
15	Duurzaamheid en de energietransitie als kwesties voor sociaal werk	293
	Erik Jansen, Kees Fortuin, Maarten ter Huurne & Paul Vlaar	
15.1	Inleiding: een buurthuis in beroering	293
15.2	Sociale aspecten van duurzaamheid	295
15.3	Verduurzaming vereist rechtvaardigheid	297
15.4	Verduurzaming vereist verbondenheid	299
15.5	Duurzaamheid en samenlevingsopbouw: de energietransitie	301
15.5.1	Behandel de energietransitie als een integraal vraagstuk	301
15.5.2	Betrek bewoners er zo snel mogelijk bij	302
15.5.3	Zorg voor een sterke samenwerking tussen betrokken actoren	302
15.5.4	Kijk zorgvuldig wat er speelt in de wijk en sluit aan	303
15.6	Verduurzaming als taak voor het sociaal werk	303
15.7	Besluit	305
	Conclusies bij deel IV	306
	Afsluiting	309
16	De verworvenheden en uitdagingen van het sociaal werk in de 21e eeuw	311
	Ed de Jonge	
16.1	Inleiding	311
16.2	Het sociaal model	312
16.2.1	Het thema	312
16.2.2	De uitdaging	313
16.3	De sociaal-maatschappelijke positionering van het sociaal werk	314
16.3.1	Het thema	314
16.3.2	De uitdaging	315

16.4	De kennisbasis	318
16.4.1	Het thema	318
16.4.2	De uitdaging	318
16.5	Het veranderkundig vermogen	319
16.5.1	Het thema	319
16.5.2	De uitdaging	320
16.6	Besluitvorming	321
16.6.1	Het thema	321
16.6.2	De uitdaging	322
16.7	Besluit: bijdragen aan het versterken van sociaal werk	323
Literatuur		327
Register		353
Over de auteurs		363

INLEIDING

Als je ervoor kiest om je beroep te maken van sociaal werk, dan weet je één ding zeker: saai wordt het nooit. Professionals in sociaal werk krijgen dagelijks te maken met inspirerende momenten, hartverscheurende gebeurtenissen, indringende dilemma's, verontrustende trends en hoopgevende ontwikkelingen. Dat maakt het sociaal werk zo boeiend en fascinerend. Sociaal werkers begeven zich in situaties in de leefwereld van mensen waarvan veel andere beroepsgroepen ver verwijderd blijven. Zij houden zich beroepsmatig bezig met thema's waarover de media dagelijks berichten: de opvang van vluchtelingen, veranderingen in de zorg, loverboys, bestaansonzekerheid, racisme, drugsgebruik onder jongeren, spanningen tussen gevestigde bewoners en nieuwkomers in een wijk, eenzaamheid onder ouderen, mensen met verward gedrag, de energietransitie. Sociaal werkers ondersteunen ook mensen die zich organiseren om de leefbaarheid van hun buurt of dorp te vergroten, zeggenschap over hun wijk te vergroten of die de gevolgen van een economische crisis moeten overwinnen. Kortom, professionals in het sociaal werk houden zich bezig met ontwikkelingen in de samenleving die het dagelijks leven van mensen diepgaand beïnvloeden. Enerzijds kampen mensen door de bank genomen met hetzelfde type vragen en problemen als vroeger: uitsluiting, armoede, problemen in sociale relaties, (zelf)verwaarlozing, onmacht, discriminatie, onrechtvaardigheid, enzovoort. Anderzijds zijn de alledaagse vraagstukken en problemen van mensen complexer geworden en zijn er ook nieuwe typen problemen en vragen ontstaan.

Het sociaal werk kent een rijk verleden en een dynamisch en uitdagend heden. Het beschikt over een breed repertoire aan benaderingen en werkwijzen. Sociaal werk is een beroep dat vele verschijningsvormen kent. Sociaal werkers werken met individuen, gezinnen, groepen en gemeenschappen, of een combinatie daarvan. Ze richten zich op afgebakende (doel)groepen met specifieke of juist algemeen voorkomende problemen en zorgen. Ze werken in steden, buurten en dorpen aan samenlevingsopbouw en hebben daarbij te maken met mensen uit alle lagen van de samenleving. Hun activiteiten kunnen betrekking hebben op de meest uiteenlopende gebieden, variërend van materiële problemen (onder meer schulden of huisvestingsproblemen), psychische en sociale problemen (zoals eenzaamheid, pestgedrag of gebrekkige ontwikkelingskansen voor jongeren) en zingevingsvraagstukken (bijvoorbeeld bij rouwverwerking of na migratie) tot rechtvaardigheidsvraagstukken (denk aan de toeslagenaffaire) of maatschappelijke ongelijkheden (met bijvoorbeeld armoede als gevolg). Sociaal werkers kunnen hun beroep uitoefenen vanuit vrij toegankelijke organisaties dicht op de leefwereld van mensen, vanuit organisaties waarvoor een indicatie nodig is of als vrijgevestigde professional. De benamingen van hun functies en werkzaamheden zijn talloos en divers, en ze veranderen voortdurend.

Te midden van die veelheid is echter een gemeenschappelijke kern herkenbaar. Sociaal werkers zetten zich altijd in voor de sociale kwaliteit van de samenleving (Commissie-Boutellier, 2014), waarvan niet alleen het functioneren van mensen deel uitmaakt, maar ook het onderling samenleven en de invloed van de maatschappij daarop. Bij schuldenproblematiek bijvoorbeeld kan wel veel rekenwerk komen kijken, maar het primaire doel is nooit dat de schuld, met de juiste rente en in de voorgeschreven termijnen, wordt afgelost. Het primaire doel is tweeledig: enerzijds het creëren van een leefbare situatie met perspectief voor mensen met schulden die onhanteerbaar dreigen te worden, en anderzijds de oorzaken van die schulden te signaleren en te agenderen. Dat zijn bijvoorbeeld werkloosheid en achterstelling als gevolg van institutionele discriminatie, het ontbreken of tegen elkaar inwerken van wetten en beleid, of het gemak waarmee creditcards aangevraagd en gebruikt kunnen worden. Sociaal werkers werken dus niet alleen met individuen en gemeenschappen, maar richten zich beroepshalve ook op de samenleving. Sociaal werkers hebben geen pasklaar antwoord op de grote vraag naar de zin van het leven, maar ze kunnen wel mogelijkheden creëren om daarover in gesprek te gaan en mensen ondersteunen bij het vinden van een zinvolle dagbesteding en het aanknopen van waardevolle contacten. Op buurtniveau kunnen sociaal werkers niet alle problemen oplossen of voorkomen, maar ze kunnen wel een bijdrage leveren aan het verbeteren van de leefbaarheid en de kwaliteit van het leven van mensen, bijvoorbeeld door het bevorderen van onderlinge contacten, het stimuleren van de buurt economie of het aan de kaak stellen van onrechtvaardige wetgeving en beleid.

Er is dus een grote verscheidenheid in functies, maar die vormen tegelijkertijd een eenheid. De situatie is in feite niet anders dan in andere beroepen. Ook huisartsen, anesthesisten en psychiaters verrichten zeer verschillende werkzaamheden. Tegelijk zijn ze allen artsen die zich inzetten voor de gezondheid van de bevolking. Een belangrijk verschil is wel dat in het sociaal werk in de loop van de geschiedenis geregeld heftige debatten over richting en inhoud zijn gevoerd, zoals het opteren voor radicale maatschappijverandering of juist het aanpassen van mensen aan de bestaande maatschappij. Ook de uiteenlopende verschijningsvormen van het beroep roepen vaak vragen op: streven sociaal werkers naar gemeenschappelijkheid tussen de verschillende vormen van sociaal werk of erkennen en benadrukken ze de variatie? Zulke soms radicaal tegengestelde standpunten komen de herkenbaarheid, de betrouwbaarheid en daarmee de legitimiteit van het sociaal werk niet altijd ten goede. Een ander verschil met de medische wereld is dat de vraag wat 'bewezen' kennis is in het sociaal werk meer onderwerp van discussie is. Dat wil niet zeggen dat zulke debatten in andere professies niet plaatsvinden, maar binnen sociaal werk zijn de discussies feller en raken ze eerder aan het bestaansrecht van het beroep. Volgens de Gezondheidsraad staat het (te) zwaar aanzetten van zulke debatten een krachtige positionering van het

beroep in de weg. Een zeker evenwicht tussen de beroepskern en zijn varianten, tussen sociale verandering en aanpassing en tussen bewezen kennis en praktijkkennis is belangrijk voor sociaal werk op een solide basis (Gezondheidsraad, 2014).

Voor professionals in de organisatie en uitvoering van het sociaal werk veranderde er sinds de decentralisering in 2015 veel, en die stroom aan veranderingen is niet opgehouden. Deels is dat onvermijdelijk. Als het sociaal werk daadwerkelijk verweven is met maatschappelijke veranderingen, dan is het gevolg daarvan dat ook de inhoud en organisatie ervan meebewegen. Een kracht van het sociaal werk is onmiskenbaar dat het een zekere mate van openheid en sensitiviteit kent om in te spelen op nieuwe vraagstukken, noden, ontwikkelingen en urgente kwesties. Sociaal werk is historisch gezien altijd aan verandering onderhevig. Een mooi voorbeeld daarvan is de recente aandacht voor klimaatverandering en het nadenken over de rol van het sociaal werk daarbij. Ook het samenspel met de gezondheidszorg, en de rol van het sociaal werk bij preventie in beleid en uitvoering vragen om een andere inrichting van het zorgen welzijnslandschap. Tegelijkertijd zijn verschillende kwesties die in de vorige editie aan de orde kwamen nog altijd springlevend. Zo vraagt de politiek bijvoorbeeld nog altijd van sociaal werkers dat zij mensen eerst zelf oplossingen laten zoeken in eigen kring voordat de sociaal werkers gaan meedenken en ingrijpen. Maar er wordt ook van sociaal werkers verwacht dat ze vroegtijdig ingrijpen, de veiligheid van kinderen goed in de gaten houden en een verbindende rol spelen in een verdeelde samenleving. Denk bijvoorbeeld aan te snelle uithuisplaatsingen waarover verontwaardiging bestaat of aan de kritiek wanneer niet snel genoeg is opgetreden bij huiselijk geweld. Zulke eisen die op gespannen voet met elkaar staan, zijn ook zichtbaar in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) waar vroegtijdig ingrijpen en terughoudendheid van hulp- en dienstverleners naast elkaar bepleit worden.

Zulke uitdagingen zijn niet nieuw; het sociaal werk heeft van oudsher te maken met dergelijke dilemma's en spanningen. Een prudente en zorgvuldige omgang daarmee is inherent aan en kenmerkend voor sociaal werk. De inzet van het boek was – en is – om juist ook de (historische) continuïteit in het sociaal werk zichtbaar te maken en een bijdrage te leveren aan de gemeenschappelijkheid tussen de vele varianten van het sociaal werk. De laatste jaren heeft deze beweging nadrukkelijk bredere navolging gekregen. Een voorbeeld daarvan is het in 2022 vernieuwde beroepsprofiel van de beroepsvereniging van professionals in sociaal werk (BPSW, 2022). In de beschrijving daarvan is de vraag wat alle beroepsvarianten gemeenschappelijk hebben uitgangspunt. Ook bijvoorbeeld de meer recent toegenomen nadruk op het belang van sociale rechtvaardigheid in het sociaal werk en de positionering ervan als mensenrechtenberoep kennen een lange historie. Wel lijkt de legitimering van het sociaal werk meer onder druk te staan, bijvoorbeeld als sociaal werk gezien wordt als iets wat onder de zorg valt. Verschillende sociaal werkers opereren in allerlei varianten en functies in de

zorg, bijvoorbeeld de jeugdzorg, de ouderenzorg of de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, maar sociaal werk praktiseren betekent iets anders dan zorgen, zo zullen we in dit boek zien. De inzet van deze nieuwe editie is om zichtbaar te maken dat een sociaal model (naast een psychologisch model of zorgmodel) kan bijdragen aan de missie van het beroep en het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken.

Ankers

De behoefte aan ankers die professionals in het sociaal domein houvast bieden en hen aanzetten tot reflectie op hun beroepsuitoefening is onverminderd groot. De inzet van dit boek is daarom niet alleen om je kennis te laten maken met de diversiteit aan benaderingen, methoden, praktijken en de veelheid aan functies en werkzaamheden; we willen met dit boek ook een bijdrage leveren aan het zichtbaar maken van de gemeenschappelijke kern van sociaal werk, en reflecties en discussies daarover voeren. Waarmee houden professionals in welzijn en maatschappelijke dienstverlening, het sociaalpedagogisch werk, het opbouwwerk, de reclassering, de langdurige ouderenzorg en cultuur en educatie zich bezig en wat verbindt hen? Dit boek geeft toekomstige sociaal werkers inzicht in de praktijk, de methoden en de grondslagen van sociaal werk, zodat zij zich een beeld kunnen vormen van een beroep in ontwikkeling. Het pleidooi klinkt al veel langer, maar de nood aan reflectieve professionals is de laatste jaren alleen maar toegenomen. Zonder te pretenderen volledig te zijn, wil dit boek ingrediënten aandragen voor het reflecteren op het beroep van de sociaal werker.

De rode draad van dit boek is een brede invulling van sociaal werk. Dit uitgangspunt stoelt op drie onderling samenhangende opvattingen over vraagstukken en problemen waarmee mensen in hun dagelijks leven geconfronteerd worden en de wijze waarop sociaal werkers deze tegemoet treden.

De eerste daarvan is de erkenning dat problemen op alle leefgebieden vaak met elkaar verweven zijn: van persoonlijk functioneren en opvoedingsproblemen via financiën en zingeving tot wonen, werken en samenleven aan toe.

De tweede is de overtuiging dat een reflectieve en effectieve aanpak zich niet alleen richt op het geïsoleerde probleem, maar ook inspeelt op de sociaal-maatschappelijke omgeving waarin dat probleem ontstaat. Dat betekent dat sociaal werkers bijdragen leveren aan competentieversterking van mensen, gezinnen, groepen en gemeenschappen, maar ook aan de verbetering van de omstandigheden waarin mensen leven, wonen en werken. Juist de laatste jaren is er weer meer oog gekomen voor meer klassieke vragen rond maatschappelijke ongelijkheden, maatschappelijke structuren van sociale uitsluiting, institutionele discriminatie. Deze vragen raken aan het hart van sociaal werk, zoals ook weerklinkt in de internationale definitie van sociaal werk (zie hierna).

De derde opvatting stelt het realiseren van de sociale kernwaarden van het beroep centraal. Deze waarden kunnen voor een belangrijk deel worden afgeleid uit de definitie van sociaal werk, opgesteld door de International Federation of Social Workers (IFSW, 2017):

Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.

Deze breed gedragen en in 2014 geactualiseerde definitie verwijst naar de sociale kern van het werk op basis waarvan we drie sociale waarden onderscheiden: sociale inclusie (niemand wordt buitengesloten), sociale gelijkheid (iedereen is gelijkwaardig) en sociale cohesie (iedereen is ingebed in en verbonden met de samenleving). In de praktijk begeven sociaal werkers zich voortdurend in situaties waarin zij zoeken naar een passend evenwicht tussen de verschillende waarden. Te veel nadruk op sociale cohesie kan bijvoorbeeld dwang en aanpassing tot gevolg hebben (iedereen ‘moet meedoen’) en gelijke behandeling kan op gespannen voet staan met het leveren van maatwerk. Diversiteit is juist een belangrijk uitgangspunt van sociaal werk.

Een brede sociale benadering is in Nederland recentelijk ook wel bepleit onder de titel ‘generalistisch werken’. In Groot-Brittannië hanteert men dezelfde term (*generalistic social work*) voor deze brede opvatting, maar er zijn meer termen in omloop, zoals ‘integraal werken’ en *comprehensive social work*. Welke naam we er ook aan geven, steeds gaat het om dezelfde pijlers die deze brede benadering van sociaal werk dragen.

Werken vanuit een breed perspectief ligt ook ten grondslag aan de drie deelprofielen (‘welzijn en samenleving’, ‘jeugd’ en ‘zorg’) die de opleidingen voor sociaal werk vanaf 2017 landelijk hanteren. De drie deelprofielen staan in dit boek weliswaar niet centraal, maar ze zijn wel herkenbaar dwars door de diversiteit aan methoden en praktijken heen, die in dit boek aan de orde komt. Werken vanuit een breed perspectief is tevens een poging om een antwoord te formuleren op de dubbele opdracht van sociaal werk: enerzijds mensen handreikingen doen om te werken aan probleemoplossing en ontwikkeling en anderzijds werken aan een rechtvaardige(re) samenleving waarin voldoende mogelijkheden bestaan om kwaliteit van leven te ervaren. Deze dubbele opdracht ligt eveneens ten grondslag aan de opbouw van dit boek.

Opbouw van het boek

Dit boek bestaat uit vier delen. In **deel I** wordt de brede basis van sociaal werk vanuit verschillende invalshoeken benaderd. **Hoofdstuk 1** staat stil bij het sociale aspect van sociaal werk. Waarom spreken we eigenlijk over ‘sociaal’ werk? Wat maakt het ‘sociale’ verbindend voor jongerenwerkers, maatschappelijk werkers, opbouwwerkers, professionals met een sociaalpedagogische achtergrond en (andere) sociaal werkers? **Hoofdstuk 2** gaat over vier historische kwesties die het debat over sociaal werk hebben bepaald. Deze kwesties kunnen worden gevat in vier tegenstellingen: eenheid of verscheidenheid, individueel of collectief, autonoom of maatschappelijke speelbal, en betaald of vrijwillig. **Hoofdstuk 3** gaat in op de wetenschappelijke kennisbasis van het sociaal werk. Om de kernwaarden van het sociaal werk te realiseren, moeten sociaal werkers beschikken over een rijk arsenaal aan kennisinhouden. In **hoofdstuk 4** wordt de methodische basis van het sociaal werk belicht. In alle verscheidenheid die het beroep kenmerkt, is er gemeenschappelijke grond te vinden in de vorm van een probleemoplossingscyclus. Tevens brengt dit hoofdstuk onderscheid aan tussen individueel en collectief gerichte interventies, en tussen hulpverlening en activering. In **hoofdstuk 5** wordt ingegaan op het belang van oordeels- en besluitvorming in het sociaal werk. In deze oordeels- en besluitvorming speelt niet alleen het directe contact van sociaal professionals met burgers een rol, maar ook de verhouding tot collega’s, de organisatie en de samenleving als geheel.

In de delen II tot en met IV van dit boek wordt vervolgens aandacht besteed aan de huidige ontwikkelingen in de praktijk. De indeling van deze delen is gebaseerd op de ‘klassieke methoden’ van het sociaal werk: respectievelijk *social casework* (deel II), *social group work* (deel III) en *community development* (deel IV). Met deze indeling bouwen we voort op de traditie van het sociaal werk, waarbij we gebruikmaken van moderne onderscheidingen. De bacheloropleidingen sociaal werk in Nederland hanteren een vergelijkbare indeling in het bevorderen van sociaal functioneren door sociaal professionals: mensen en hun primaire leefomgeving (individen, gezinnen en andere samenlevingsverbanden); mensen en hun netwerken (groepen, subculturen, enzovoort); mensen en hun gemeenschappen (community’s, buurten en wijken) (Landelijk Opleidingsdocument Sociaal Werk, 2017).

In de hoofdstukken in de delen II tot en met IV worden telkens kritische beroeps-situaties beschreven in het betreffende domein. Het doel is om aankomende professionals een herkenbare indeling te bieden (*social casework*, *social group work* en *community development/community work*) en tegelijkertijd duidelijk te maken dat deze indeling in de praktijk steeds vloeibaarder wordt. Deze ontwikkeling vraagt van hedendaagse sociaal werkers dat ze kennisnemen van alle drie de terreinen.

Deel II bestaat uit drie hoofdstukken waarin aandacht besteed wordt aan praktijken en methoden met een lange traditie in het sociaal werk, onder andere de hulp en ondersteuning aan individuen en gezinnen (social casework) die werd geïntroduceerd door Marie Kamphuis, de *grande dame* van het maatschappelijk werk. In de **hoofdstukken 6 tot en met 8** bespreken we verschillende leefgebieden van mensen, de opkomst van outreachend werken, gezinslogica's, veerkracht en kwetsbaarheid, preventie, armoede en het belang van balanceren tussen verschillende perspectieven, belangen en behoeften.

In **deel III** staat het werken met groepen centraal (social group work). Mede als gevolg van een toegenomen nadruk in beleid op maatschappelijke participatie neemt binnen het sociaal werk de belangstelling voor groepswork weer toe. Groepswork geeft de mogelijkheid om het werken aan individuele ontwikkeling te combineren met collectieve aanpakken op het niveau van buurt, wijk en dorp. Groepswork biedt ruimte om ervaringen te delen en gemeenschappelijke oplossingen te zoeken. In de **hoofdstukken 9 tot en met 11** komt het werken met specifieke groepen aan bod, zoals jongeren en ouderen. Ook het creëren van leeromgevingen, leefgroepen, informele groepen, burgerinitiatieven, beschermd wonen en het werken met woonvormen in zelfbeheer passeren hier de revue.

Deel IV gaat over het werken in en met gemeenschappen. Sociaal werk in de sociale basis is hier het vertrekpunt. De **hoofdstukken 12 en 13** zoomen in op het samenspel van sociaal werkers met wijken, buurten en gemeenschappen (community development en community work). Sociaal werk heeft een lange traditie in het werken aan een stabiele en veerkrachtige samenleving. Aan de orde komen de sociale basis als fundament voor sociaal werk en samenlevingsopbouw als professie. Het werken met gemeenschappen wordt naar de praktijk vertaald in **hoofdstuk 14**, over preventie op het snijvlak van sociaal werk en zorg en gezondheid, en **hoofdstuk 15**, over de energietransitie als sociale opgave.

In het afsluitende **hoofdstuk 16** blikken we terug op de voorgaande delen. We maken de balans op en vatten de centrale thema's uit deel I, de geschetste praktijkontwikkelingen uit deel II, III en IV en de belangrijkste uitdagingen beknopt samen. We schetsen de opbrengsten, maar hebben ook aandacht voor de grenzen van een (te) brede benadering. We willen je bovendien uitdagen om na te denken over welke bijdrage jij als aankomende professional aan het beroep wilt gaan leveren en om je activiteiten in een internationaal perspectief te plaatsen. Zoals gezegd: als je ervoor kiest om van sociaal werk je beroep te maken, weet je één ding zeker: saai wordt het nooit.

Slotwoord van de redactie

Dit boek wortelt mede en stevig in het gedachtegoed van onze voormalige mederedacteur Margot Scholte. Zij was een belangrijke inspiratiebron voor en drijvende kracht achter de eerste editie van deze publicatie, ook toen zij al een tijd ziek was. Margot overleed veel te vroeg in 2020. Haar passie voor en haar betrokkenheid bij sociaal werk en sociaal werkers evenals haar scherpe analytische en kritische blik waren voor de huidige redactie een lichtend voorbeeld bij het schrijven aan en samenstellen van deze herziene versie. Wij dragen deze nieuwe editie op aan haar.

Online studiemateriaal

Bij dit boek hoort een website (www.coutinho.nl/bredebasis2) met studiemateriaal. Hier vind je onder meer vragen en opdrachten bij de hoofdstukken.